
Primarij mag. **Dušan Nolimal**, dr. med, je zdravnik in specialist socialne medicine z organizacijo zdravstvenega varstva. Deluje na Nacionalnem inštitutu za javno zdravje (NIJZ). Že kot študent medicine je veliko potoval in med drugim proučeval tradicionalno rabo hašiša in opija v Afganistanu. Kot prostovoljec je nudil tudi medicinsko pomoč ogroženim ljudem v Sudanu. Bil je dolgoletni predstavnik Slovenije v skupini Pompidou pri Svetu Evrope v Strasburgu (evropska skupina za sodelovanje na področju preprečevanja škodljive rabe drog in nedovoljene trgovine z drogami) ter nacionalni koordinator za področje drog pri Svetovni zdravstveni organizaciji. Bil je pobudnik ustanovitve slovenske Informacijske enote za prepovedane droge, ki je del mreže "kontaktnih točk" za sodelovanje z Evropskim centrom za spremljanje drog in odvisnosti (EMCDDA) v Lizboni, in njen prvi vodja. Je častni član evropske skupine znanstvenikov na področju alkohola pod okriljem European Alcohol and Health Forum (EAHF) pri Evropski komisiji v Bruslju. Več kot tridesetletno delo na področju alkohola in prepovedanih drog je bilo vedno namenjeno tudi širšemu zmanjševanju socialnih krivic in neenakosti v zdravju. Odlikoval se je pri delu z ranljivimi in ogroženimi skupinami, na področju promocije človekovih pravic, psihosocialnega zdravja v delovnem okolju in v povezovanju raziskovanja, politike in prakse ter vladnih in nevladnih organizacij. Je priznan predavatelj s področja psihoaktivnih snovi, psihosocialnega zdravja, trpinčenja na delovnem mestu, integritete, etike in družbene odgovornosti v zdravstvu in širše. V zadnjih letih se je ponovno posvetil preučevanju psihoaktivnih zdravilnih rastlin, posebej uporabi konoplje v medicinske namene. Njegova bibliografija obsega 6 knjig in več kot 350 strokovnih ter znanstvenih člankov s področja javnega zdravja. Za svoje raziskovalno delo je doma in v tujini prejel že več nagrad.

Dušan Nolimal

Dnevniški zapisi 1973-1974: tradicionalni vzorci uporabe hašiša in opija v Afganistanu

220

Afganistan sem prvič za kratek čas obiskal kot popotnik, študent medicine in »etnograf drog« leta 1973 in potem ponovno za daljši čas leta 1974. Na pot sem se podal v želji po spoznavanju drugačne kulture, navad, načina življenja in razmišljanja, prehranjevanja ter posebej uporabe afganistanske konoplje, iz katere so proizvajali hašiš. Opise učinkovanja hašiša sem pred tem poznal le iz esejev pesnikov Baudelaira in Gautiera. »Samomedikacijo« in »rekreacijsko« rabo hašiša sem poznal tudi po pričevanju prijateljev in znancev, ki so v sedemdesetih letih (že) eksperimentirali s to psihoaktivno rastlino. Vendar do tako bogatih zaznavnih motenj, kot sta jih opisovala francoska literata, pri njih pod vplivom učinkovin iz konoplje ni prišlo. Njihova izkušnja je bila bolj blagodejna za počutje, razpoloženje in zdravje, zlasti glede bolečin, glavobolov, stresa, depresij in motenj spanja. Zavedanje o dobrih in slabih platih uporabe konoplje je bilo nedvomno prisotno tudi v stroki. Splošna javnost pa se je morala spoprijemati, z veliko mero manipuliranja. *Mednarodna konvencija o mamilih* iz leta 1961 jo je namreč uvrstila na seznam prepovedanih rastlin in snovi, ki so zdravju zelo škodljive in nimajo uporabnosti v medicini. Konoplja pa ima izjemno široko uporabnost v prehrani, bioenergetiki, graditeljstvu, tekstilni industriji, kozmetiki in še posebej v medicini. Kot nadobudnega študenta medicine so me begala diametralno nasprotna strokovna poročila

o vplivih proizvodov iz konoplje (*marihuane in hašiša*) na zdravje in počutje. Kot bodočega »zdravnika za droge« se mi je zdelo prav in pošteno, da to psihoaktivno rastlinsko snov, ki so jo Afganistanci na veliko uporabljali za sproščanje in zdravljenje, »izkusim na lastni koži«. Ko sem leta 1973 po kopenski poti iz Turčije, preko Irana, pripotoval v afganistanski Herat, je bil hašiš kljub nedavni uradni prepovedi lahko dostopen in dosegljiv. Oblast je sprva lastno prepoved bolj ali manj ignorirala in (še) ni preganjala prodaje in uporabe konopljinih proizvodov. Tako sem lahko hašiš mirno preizkušal v raziskovalnem duhu »opazovanja z udeležbo« in si pridobil dragoceno znanje in izkušnje o njegovih vplivih in učinkih. Na podlagi zapisov iz *popotniškega dnevnika* opisujem opažanja, vtise in mnenja glede uporabe hašiša in opija v času mojega obiska. Da bi ohranil avtentičnost, sem pri pisanju prispevka dneviške zapise spreminjal in dopolnjeval v najmanjši meri. Zbrani zapisi nudijo možnost primerjave tradicionalne uporabe hašiša, delno tudi opija, v takratnem Afganistanu z današnjo situacijo.

Prvič v Afganistanu: Herat, 1973

Med iransko in afganistansko mejo je bilo ozemlje, ki ni pripadalo nikomur. Upal sem, da bomo v Herat prispeli še istega dne, a se je vse zavleklo pozno v noč. Ena od prvih formalnosti na meji je bil obisk zdravnika v zvezi s potrdilom o cepljenju. Zdravnik je ležerno sedel za mizo svoje pisarne in skupaj z dvema policistoma ali carinikoma kadil vodno pipo. V prostoru se je širil osladen dim, verjetno po hašišu. To je bil moj prvi stik z Afganistanom. Ko sva z nekdanjo gimnazijsko sošolko izstopila iz kombija, s katerim so vozili popotnike z iransko-afganistanske meje do Herata, sem imel vtis, da vstopam v starodavno pravljico, kjer se odvijajo prizori iz tisoč in ene noči. Začarala naju je tudi pokrajina rumenih puščav, golih gora, mrzlih turkiznih rek. Mesto Herat je bilo polno hipijev ter drugih iskalcev »širjenja zavesti« in ljubiteljev izdelkov iz afganistanske konoplje. Nekaterim je bil Afganistan končni cilj. Drugim je pomenil le vmesno postajo na poti v druge azijske popotniške Meke v Nepal in Indiji. Dovoljeno oz. tolerirano kajenje hašiša je v tistem času vsaj začasno združevalo ljudi različnih narodnosti, razredov in izobrazbe, ki so se tudi tu srečevali v vzdušju bratstva in enakopravnosti. Bežali so pred zahodnim materializmom, ki je ljudi utesnjeval, jih delal egoistične in nesrečne, a so ga mnogi prinesli s seboj. Prav mladi ljubitelji hašiševega opoja so bili prvi znanilci vdora zahodnih potrošniških vrednot in tudi predhodniki turistov. Nova afganistanska vlada⁷² je poleti 1973 ta opoj sicer prepovedala. A hkrati so še vedno tolerirali prodajo manjših količin hašiša za turiste po hotelih, kjer je policija pobirala podkupnino. Pogosto so varuhi reda in zakonitosti med pobiranjem »takse« sami pokadili kakšno pipo opojne snovi, ki je bila v pravih rokah lahko tudi zdravilna.

Drugič v Afganistanu: Herat - Kabul, 1974

Ko sem ponovno vstopil v deželo Paštunov, Tadžikov, Hazarov, Uzbekov, Aimakov, Turkmenov, Baludžev, Pašajcev, Nuristancev in drugih etničnih skupin, sem ugotovil, da se življenje v mestih hitro spreminja, ne pa tudi na podeželju. Kot sem na potovanju večkrat začutil, so ena največjih težav v Afganistanu medetnična trenja. Navsezadnje je etnična delitev ponekod opazna že po

72 17. julija 1973 je nekdanji ministrski predsednik Daud Khan vrgel s prestola svojega bratranca afganistanskega kralja Zahirja Šaha, ustanovil Republiko Afganistan in postal njen predsednik.

telesnem in oblačilnem videzu. Tudi moj drugi obisk Afganistana je bil namenjen preučevanju kulture pridelave in rabe afganistanske konoplje in maka.

Velik del moških, posebej po vaseh, ne glede na narodnost, še vedno kadi hašiš za sproščanje in druženje, kot se pri nas pije vino ali pivo. Družine so v razmerah nerazvitega zdravstvenega varstva posegale po opiju kot po panaceji ter z njim lajšale zdravstvene probleme svojih članov. Starši so opij dajali tudi svojim otrokom. Nihče ni ljudem razlagal nevarnosti teh snovi. Zaradi novih poskusov prepovedi hašiša in opija je cena nekoliko zrasla. Tudi podkupnine za njihovo nemoteno uživanje so bile večje. »Prave hipije« so začele izpodrivati trume raznovrstnih turistov. Po hotelih je bilo opaziti tudi več »džankijev«, ki so si po sobah injicirali ceneni opij, pa tudi »poslovnežev«, ki so kupovali afganistanske droge in jih tihotapili na Zahod. Lastniki hotelov so še vedno podkupovali lokalno policijo in tako »reševali« svoje goste. Govorilo se je o povečani prisotnosti ameriških agentov za boj proti drogam (*Drug Enforcement Administration*), ki so nagovarjali afganistansko vlado k zaostrovanju zakonodaje in represivnemu nadzoru nad drogami in njihovimi uporabniki. Nihče še ni slutil, da bo ta politika, čeprav pripravljena v dobri veri, nekoč imela porazne učinke na varnost in zdravje Afganistancev. Prohibicija je prispevala k naraščanju kriminala. Tega je bilo v primerjavi z Zahodom leta 1974 sicer še vedno relativno malo. Vendar so se domači varuhi morale pričeli pritoževati nad hedonizmom oz. razuzdanostjo in pregrešnostjo zahodnih obiskovalcev. Že kratke hlače in razkazovanje kolen naj bi negativno vplivalo na tradicionalne vrednote. Pritoževanje najbolj versko gorečih, spodbujano z negativnim poročanjem svetovnih medijev o »hipijevski kugi«, pa še ni vplivalo na znano gostoljubnost preprostih ljudi. Zahodnjaki so bili v Afganistanu še vedno dobrodošli in spoštovani gostje.

Afganistanska konoplja

Prvotna domovina konoplje, ki proizvaja največ psihoaktivnih snovi, je - poleg Indije, Nepala, Irana, Pakistana in nekaterih drugih azijskih držav - prav Afganistan. Za konopljo, ki raste v Afganistanu in se botanično ne razlikuje prav dosti od rastlin, ki rastejo drugje po svetu, je značilno, da zaradi kratkih, vročih in suhih poletij raste hitro in je manjša, a bolj čokata, razvije pa številne, močne in velike vršičke, v katerih se kopiči največ psihoaktivnih kanabinoidnih snovi. Afganistansko podnebje je celinsko. Temu in pretežno skalnatim in peščenim tlom se je prilagodilo rastlinstvo, ki je sicer precej skromno. Bujnejša vegetacija je ob rekah, ki tečejo po globokih dolinah. Kmetje so marsikje od tu zgradili podzemne kanale, s pomočjo katerih namakajo obdelovalne površine. V teh skromnih razmerah pa dobro uspevata prav afganistanska konoplja in mak, ki sta znana po visoki vsebnosti psihoaktivnih učinkovin. Najbolj psihoaktiven kanabinoid je tetrahidrokanabinoid ali krajše THC. Zelena rastlina je le malo psihoaktivna. Psihoaktivna postane šele v procesu sušenja ali toplotne obdelave, ko pride do dekarboksilacije. Iz lepljivega prahu v cvetnih vršičkih, posebej ženskih rastlin, proizvajajo smolo, ki jo stiskajo v pogače, ki so na zunaj črno ali temno rjavo čokoladno obarvane, navznoter pa rdeče rjave barve. Tradicionalna pridelava hašiša iz konoplje poteka v več stopnjah. Najprej kmetje požanjejo konopljo na njivi in jo nato posušijo na zraku v sušilnicah. Posušene rastline zmlatijo ali zmeljejo, odstranijo večja stebela in ostali rastlinski material presejejo, da dobijo konopljino *gardo*. Gardo sestavljata smolast cvetni prah in droben rastlinski material. Cilj nadaljnega presejanja je pridobiti čim več smolastega prahu.

Preostali rastlinski material kmetje po navadi zavržejo oz. uporabljajo kot gnojilo ipd., redkeje za kajenje na način kot v Evropi in ZDA uporabljajo *marihuano*. Glede na količino smolastega prahu, ki ga vsebuje garda, se droga deli na gardo prve, druge in tretje kakovosti. Največ THC-ja ima garda z največ prahu. Garda slabše kakovosti pa vsebuje več rastlinskih delov. Nekateri kmetje prodajajo že gardo, drugi pa jo stiskajo v hašiš, ki ga ponekod imenujejo tudi *čaras*. Hašiš je končni produkt, namenjen uporabi v zdravilne namene oz. je lahko kakovosten vir rekreacijske droge. Iz afganistanske konoplje lahko proizvedejo tudi do 145 kg droge na hektar, kar je največ na svetu in veliko več od droge iz Maroka, ki je druga največja pridelovalka konoplje na svetu in kjer na hektar pridelajo le 36 kilogramov konoplje, namenjene predvsem za drogiranje. Poleg genov prispeva podnebje, povezano z geografsko lego, veliko k temu, ali konoplja zraste v rastlino, ki jo odlikujejo lastnosti za uporabo v tekstilni, kozmetični in prehrambni industriji, ali pa se razvije v rastlino, ki izloča psihoaktivno smolasto snov, ki jo poznamo pod imenom hašiš.

V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je za poznavalce kanabinoidne in drugih učinkovin afganistanski hašiš pomenil kakovosten in najboljši psihoaktivni izdelek konoplje. Načrtno kultiviranje rastline z grobo nazobčanimi temno zelenimi listi, ki jo »kanabisti« po afganistanskem pogorju imenujejo *hindukuš* ali kratko *kuš*, se je v skladu s povpraševanjem intenzivno pričelo razvijati prav v tem obdobju. Pred tem so kmetje večinoma gojili manj psihoaktivno vrsto konoplje *Canabis Sativo*. Ustanovitelji prvih *coffe shopov* na Nizozemskem trdijo, da so hipiji prav iz Afganistana v Evropo in ZDA prinesli prva semena *hindukuš* konoplje, ki je na zahodu postala predhodnica današnjih številnih potentnih vrst, ki so jih zaradi značilnega sladkobnega vonja po dihurju poimenovali tudi *skunk*.

Moj prijatelj Ahmad

Ahmada sem spoznal oktobra 1974 v hotelu Amir Kabir v glavnem mestu Irana. Skupaj sva potovala z minibusom iz Teherana v afganistanski Herat. Ahmad je bil doma iz Herata s številnimi sorodniki, ki so delali za vlado v Kabulu. V domovino se je po kopenski poti, kot je bilo v zgodnjih sedemdesetih letih najceneje in v navadi, vračal s potovanja po Evropi. Bil je študent doktorskega študija agronomije na univerzi v Londonu in z njim sem ostal v stiku še vrsto let po tem prvem srečanju.

V Heratu sem poleti leta 1974 bival v hotelu Super Behzad, ki ga je upravljal mlad Afganistanec po imenu Nader. V bližini je bila pekarna, kjer so pekli na tradicionalni način v globoki peči na drva okusen ploščati kruh, imenovan *naan*. V tem hotelu sem se z Ahmadom ponovno srečal. Ponudil je, da mi bo razkazal okolico Herata in kraje, kot so *Darbi Mali*, *Ghor*, *Kartah*, *Jagharah*, in dolino reke *Hari*, ki priteče iz gora v centralnem Afganistanu. Blizu neke vasi na obrobju Herata je bivalo veliko nomadov. Meščani iz Herata so jih klicali *Kuč*. Zemlja je bila tu večinoma nerodovitna, sušna, neprimerna za gojenje kmetijskih kultur. Njihovo življenje trdo. Živeli so v volnenih šotorih. Povsod je bilo na milijone muh, zlasti tam, kjer so bile skladiščene zaklane živali, namenjene trgu. Vodovoda niso imeli, a za obvezen čaj je bilo pri roki vedno dovolj vode. Domačini so nam ponudili tudi močan črn hašiš, ki so mu rekli *mazar*, kar je pomenilo najkakovostnejši hašiš, ki prihaja iz okolice Mazar-i-Sharifa na severu Afganistana. Nekateri mu rečejo tudi *širak* in ga kadijo v *čilumih*, ki so narejeni iz lesa, gline ali kamna. Za

posebne prilike se uporablja čilum, narejen ali okrašen s poldragimi kamni. Hašiš kadijo tudi v *nargilah* (vodnih pipah). Afganistanci redko kadijo *bhang*, kar so posušeni listi in cvetovi konoplje.

Sedeli smo v senci ilovnate hiše lokalnega gospodarja, na blazinah, na tleh oz. vozlanih nomadskih preprogah ter jedli melone in pili čaj. Nomadi sami strižejo volno za preproge, jo predejo in barvajo z naravnimi barvami in perejo v rekah. Med preprogami se najdejo prave umetnine. Nomadske preproge so narejene po spominu. Motivi in vzorci se prenašajo z izročilom. Melona, zaužita skupaj s hašišem, naj bi, glede na izročilo, dodatno prispevala k dobremu razpoloženju in zmanjševala možnost pretiranih učinkov oz. slabega počutja. Skupaj s francoskim parom sem bil edini tujec na obisku. Otroci so si nas radovedno ogledovali, pozdravljali z nasmehom na obrazu in se radi fotografirali. Žensk, kot običajno na podeželju, ni bilo videti. Domačini so bili do nenapovedanih tujcev izredno gostoljubni, ustrežljivi in prijazni. Šli smo v naslednjo vas, kjer so nama Ahmadovi znanci postregli z melonami in s kislim mlekom. Šalili so se na račun zahodnih hipijev, ki pokadijo preveč njihovega hašiša in potem zaradi povečanega apetita pojedjo in popijejo ogromne količine kislega mleka in hrane, ki bi povprečnemu Afganistancu zadostovala za nekaj dni. Vsi so se prešerno smejali, iz gostoljubja, a tudi pod vplivom hašiša. A obrazi nomadov in kmetov so izražali naporno življenje. Revščina je bila povsod prisotna. Te vasi niso imele ne elektrike, ne vodovoda. Zvečer so prižgali bakle. A nihče ni beračil za denar ali hrano. Počutil sem se popolnoma varnega. Vsiljivost, nadlegovanje, kraje ali nasilje so bili neznanka. Popotniki so bili za domačine na prvem mestu. Afganistansko gostoljubje je bilo nepozabno. Zvečer v hotelu sem v dnevnik zapisal: »Kako preprosti, prijazni, gostoljubni, ponosni, neodvisni in svobodni ljudje...kljub revščini.« Razmišljal sem tudi o Ahmadovih besedah, ki so bile nekakšno opravičilo, ker nas je peljal v te odročne vasi: »Če ne poznaš bogastva, sploh ne veš, kako reven si.«

Večerja in kajenje hašiša z Ahmadovo razširjeno družino

Smo pri Ahmadu doma v centru Herata, na lokaciji, nedaleč stran od starodavne trdnjave, domačinom poznane kot *Qala Iktyaruddin* ali tudi trdnjava Aleksandra Velikega. Na tleh, v krogu, na mehkih raznobarvnih blazinah, okrašenih s čudovitimi vezeninami, sedim s starim znancem, že skoraj prijateljem Ahmadom, njegovimi strici, brati, bratranci, polbrati in prijatelji. Sami moški. Ženske se družijo posebej in sem jih videl le za trenutek. Povabljen sem bil na večerjo z njegovo razširjeno družino. Moški smo večerjali posebej. Ženske in otroci posebej. Pili smo veliko čaja ter jedli veliko svežega in suhega sadja in različnih oreščkov. Za predjed je bila *šerva kofta* ali po naše goveja juha. Za glavno jed je bil *kabul pilaf*. To vrsto jedi iz riža pripravijo iz čebule in česna, ki ju pražijo na maslu, dodajo kurkumo, indijski orešček, neke korenine (morda gobe) in vse zalijejo z mesno juho, dodajo še riž in na koncu jed posujejo z rozinami in različnimi mletimi oreščki (orehi, mandeljni, pistacijami). Druga jed se je imenovala *ashak*. To so bili cmoki, napolnjeni s čebulo in porom, preliti z jogurtovim prelivom iz mete in česna v omaki iz mletega mesa. Zraven smo jedli še vloženo zelenjavo in sadje. Prepoznal sem breskve, limone (kuhane v sladkorju) ter bučke in jajčevce s česnom. Postregli so še paradižnikov *čatni*, ki so mu dodali svež koriander, sesekljan čili, kis in še kakšno drugo začimbo. Za solato je bila tudi *sabzija*, nekakšna špinača, okisana z limoninim sokom in posuta s pistacijami. Jemo iz istih posod. Namesto pribora uporabljamo koščke ploščatega

kruha (*nann*). Če nisi dovolj spreten, lahko poješ preveč kruha. Spretnost je, da ga uporabiš kot »pribor«, ne da ga samo ješ. Jedli smo dobre tri ure. Na koncu spet postrežejo čaj in prinesejo tradicionalno vodno pipo za kajenje hašiša. Ob njem se ljudje bolj zblížajo, lažje družijo in zabavajo. Ob kajenju si pripovedujejo šale in izmenjujejo naklonjenosti. Mnogi Afganistanci hašiš uporabijo po napornem delu, da se lažje sprostijo in uživajo v danem trenutku. Mož in žena se pod vplivom hašiša bolje ljubita. Večjih problemov v družbi zaradi tega nikoli ni bilo. Ahmadovi sorodniki tudi povedo, da so številni pesniki hvalili koristne učinke hašiša in da hvalo pozitivnim učinkom hašiša najdemo tudi v tradicionalnih pesmih.

Kajenje hašiša iz *šiša* (vodne pipe) ali iz čiluma je obred po določenih pravilih. Zgornji del posode se imenuje sarčana in preprečuje prehitro izgorevanje. Na dno sarčane se vstavi majhen kamenček, da se prepreči dostop vsebine v bazno posodo z vodo oz. spodnji del čiluma. V pipo gre lahko 10 do 15 g hašiša, lahko tudi mešanice tobaka in hašiša. Da se vsebina pipe ali čiluma prižge, so potrebna »močna pljuča«. Privilegij, da šišo napolni, prvi prižge in povleče prvi dim, pripada najstarejšemu ali najbolj vplivnemu. Ko je šiša enkrat prižgana, pa gori enakomerno počasi. Šiša, ki ima sarčano z ožjim zgornjim delom, je namenjena izključno kajenju čistega hašiša. Pred pričetkom kajenja se spodnji del pipe napolni z mrzlo vodo. Voda se po potrebi menja. To naredi oseba, ki tudi skrbi za žerjavico v pipi in jo po potrebi ponovno napolni. Šiša ves čas obreda kroži med udeleženci. Pravilo je, da vsakdo naredi vsaj en dim in da nihče ne naredi več kot tri dime, da se ne bi intoksiciral. Prostor kmalu napolni sladkoben dim in dodatna razigranost. Občutja se okrepijo in spremenijo na bolje, v izjemnih primerih pri občutljivih ljudeh, ki prvič poskusijo hašiš, lahko tudi na slabše. Takšnemu posamezniku takoj ponudijo čaj in melono in mu svetujejo, da se uleže in pomiri, tudi zaspri. Izkušenim kadilcem postanejo barve bolj mehke, a izrazite. Glasba postane čistejša in razločnejša. Melodije mehkejša in »neskončne«. Čas se upočasni. Sekunde lahko postanejo ure, minute dnevi. Kljub hašiševi omami ali pa prav zato, pričnem spraševati in usmerjati pogovor (voditi »raziskovalni intervju«). Ahmad potrpežljivo prevaja in komentira. Nekaterne informacije zapišem na listek. Razvije se živahen pogovor o vlogi hašiša v afganistanski družbi in islamu. Hašiš sprošča, zblížuje in prispeva k druženju. Pomaga uživati trenutke bližine. Ahmad to prevede kot *togetherness*. V njihovi (bogatejši) družini so hašiš vedno kadili iz šiša. Gre za ritual in pravila *kdo, kdaj, kje, koliko, kako* se kadi hašiš, ki jih je treba spoštovati. Hašiš je zelo različne kakovosti in učinkov ter različnih cen. Dober je tudi drag kot opij. Preteklo leto je bilo za pridelovalce težko leto zaradi treh zaporednih obdobj suše. Najhuje je bil prizadet osrednji in severni del države. Zaradi stradanja je umrlo veliko ljudi, predvsem otrok. Združeni narodi dajejo državi denarno pomoč. A pomoč ne pride do stradajočih kmetov. Večina denarja ostane v žepih politikov centralne vlade v Kabulu. Glavno mesto je svet zase. Podeželje ostaja revno in prepuščeno samo sebi. Kmetje so od nekdaj pridelovali hašiš. Večina konoplje raste prosto v naravi. Sistematično gojijo izbrane sorte. Tradicionalno najboljši hašiš izdelujejo samo iz prahu brez primesi drugih delov rastline. Cvetni prah ogrevajo in gnetejo, da postane mehak, lepljiv in masiven. Takšen proces pridelave je precej zamuden, zato sta kakovost in seveda cena najboljši. Nekaterim kmetom je pridelava hašiša ali opija edini zaslužek. Afganistanska konoplja in mak sta precej odporna na sušo. Mnogi kmetje lahko svoje velike družine preživijo le s prodajo teh proizvodov. Konopljo pridelujejo izmenično z makom na istih površinah. Kmetje dobijo 10 % odkupne cene. Pogosto manj. Večino poberejo posredniki in trgovci. Znatno del denarja od prodaje gre za podkupnine. Vladni sistem velja za močno skorumpiranega. Za reševanje sporov imajo tradicionalni, neformalni »pravni« sistem.

Večino sporov na vasi rešujejo *džirge*, nekakšni vaški sveti, ki so sestavljeni iz izvoljenih predstavnikov več okoliških vasi. Vir »prava« so lokalni običaji. Najbolj zaležejo neformalni, družinski in družbeni pritisk. Na ta način se učinkovito zmanjšujejo konflikti in spori. Gre za posredovanja in pogajanja, kjer ne sme biti zmagovalcev in poražencev. Veliko poravnav konfliktov in finančnih transakcij nasploh še vedno poteka s pomočjo hašiša in opija. *Džauzai* pomeni poravnava v obliki sorazmerne količine opija. Poravnava se tudi z ovcami in drugimi živalmi. Ena ovca je vredna tri do šest *tulijev* opija. En *tuli* pa je od 10 do 30 g opija, kar lahko strasten kadilec pokadi v enem dnevu. Nekateri vajeni uporabniki dnevno pokadijo tudi več kot dva *tulija*. V Afganistanu naj bi bilo sicer nekaj deset tisoč odvisnikov od opija⁷³. Največje objavljeno število je bilo okrog sto tisoč odvisnikov. Revni in neizobraženi naj bi se zasvojili, ko so se zdravili. To pa je pogosto, saj je zdravstveno varstvo zelo slabo razvito. Za sproščanje pa opij kadijo le premožnejši, ki si to »razvado« lahko privoščijo. Hašiš kadijo revnejši sloji. Dober hašiš je lahko tako drag kot opij. Takšen hašiš zmešajo v hrano ali pijačo in ga uživajo kot zdravilo. Z obrednim kajenjem hašiša so Ahmad in njegovi bratje pričeli, ker je bila to tradicionalna navada v družini, ker so posnemali starejše, da bi se počutili kot »pravi moški« oz. da bi se dobro počutili. Dobra tretjina jih je hašiš prvič poskusila pred dvajsetim letom starosti. Z navado bi lahko prenehali iz finančnih razlogov, strahu pred kaznijo, zdravstvenih razlogov in zaradi skrbi, da ne bi prizadeli in osramotili družine.

Obisk in pogovor se je zavlekel na več kot osem ur. Učinek hašiša pa je trajal nekaj več kot tri ure. Pred mojim odhodom so postregli še jogurt z meto, baklavo s pistacijami ter močan in zelo sladkan črni čaj z mlekom. Kakšnega »mačka« oz. splošne slabosti ali kakšnih motenj spomina nisem čutil. Bil pa sem zaradi pozne ure prijetno utrujen. Zbrane informacije sem še pred spanjem prepisal iz listka v dnevnik, kot vedno, skupaj s svojimi tolmačenji.

Kaj pravi islam o hašišu

Zahod pogosto prikazuje popačeno sliko islama, ki je polna radikalnih in omejujočih pravil ter praznih ritualov. Vendar pod okriljem islama najdemo raznolike zvrsti, med katerimi je tudi duhovna pot, imenovana *sufizem*. Sufizem naslavlja relativno prikrito in skrivnostno realnost. Sufijsko razmišljanje poudarja univerzalne vrednote in odnose med ljudmi. Gre tudi za pojme, npr. čistost, preprostost, ponižnost, ljubezen, božjo bližino in podobno. Vse to so osebne lastnosti in vrednote, ki sem jih prepoznaval pri mnogih Afganistancih. Mnogi sufiji stremijo k zlitju v univerzum in »izničenju sebe«. Hašišev opoj lahko prinese doživetje »mističnega razsvetljenja« in »razširjene zavesti«, če se nekdo v vsakdanjosti počuti duhovno utesnjenega. Ahmadov stric, tihi pristaš sufizma, je ob neki priliki povedal: »Molitve nas varujejo pred razvratom in od vsega neprimernege« ali pa »Koran ne zaobjema in ne more zaobjeti vseh okoliščin posameznikovega življenja ter pušča nekatera vprašanja neodgovorjena. Odpira in pušča pa nam prostor interpretacije.« Verzi iz Korana naslavlajo tolerantnost do drugače verujočih oz. neverujočih posameznikov in puščajo prostor raznovrstnemu tolmačenju. Tudi o tem, ali vera hašiš dovoljuje ali prepoveduje, sem se pozneje pogovarjal še z drugimi Afganistanci. Mnenja o pravem pomenu verzov iz Korana so bila deljena. Nekateri so trdili, da je hašiš *haram* in je versko popolnoma prepovedan. Drugi so spet menili, da je hašiš tudi *halal*, ko gre za »navado«, ki ne škoduje. Pomemben je namen uporabe. Če je to zgolj

73 Podatek se nanaša na leto 1974 in je hipotetičen.

intoksikacija, je uporaba hašiša, tako kot alkohola in drugih drog, strogo prepovedana. Na večerji pri Ahmadu je obveljalo stališče Ahmadovega starejšega strica, ki je povedal: »Večina Afganistancev je zelo vernih. Vera nam izrecno ne prepoveduje kajenja hašiša, če je namen dober, kot je to lahko druženje za izboljšanje odnosov ter za dobro počutje in zdravje. Če je namen samo sebična omama, pa vera to prepoveduje.« Eden od bratov je dodal: »Alkohol islam prepoveduje. Pitje alkohola je slaba navada. Iz človeka naredi sebično žival. Dela ga nasilnega. Vse to spodkopava odnose in vodi v norost. Hašiš in nasilje pa se izključujeta. Hašiš dela ljudi miroljubne, zbližuje ljudi.« Drugi brat pa še: »Hašiš izboljšuje odnose in zvišuje seksualne užitke. Alah nam tega ne prepoveduje. Tudi vsa uporaba hašiša ali opija v medicinske namene je *halal*.«

Kakorkoli že, čuteči in razmišljujoči posamezniki, ki so konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let v iskanju starodavnih modrosti in okultnih znanj ter z namenom »(raz)širjanja zavesti« potovali v Afganistan (in nekatere druge azijske države), so imeli možnost spremeniti izkrivljene zahodne podobe glede islama in muslimanov ter vanjo vključiti tolmačenja o tolerantnosti, približevanju in združevanju.

O uporabi in učinkih afganistanskega hašiša

Najpogosteje so Afganistanci hašiš uporabljali za družabno kajenje, kot tradicionalni skupinski obred odraslih, ne glede na medetnično delitev. Novinci so bili v proces kajenja uvedeni z vsemi potrebnimi informacijami, da bi preprečili neželene učinke in da bi bil užitek čim večji. Izkušeni kadilci hašiša so učili manj izkušene ali novince, kako paziti oz. uravnati količino oz. odmerek pokajenega hašiša. Tako so preprečili strah pred neznanimi občutki ter posledično slabo počutje, psihično motnjo ali prehitro spanec. Zaradi tega so se sodelujoči kadilci hašiša počutili varneje. Neželenih stranskih učinkov je bilo malo. Kadilci so uživali v zaželenih spremembah občutij in vedenja. V Afganistanu je konoplja lahko dostopna in poceni. Po pripovedovanju domačinov naj bi 80 % prebivalstva v ruralnem okolju, ki nima dostopa do zdravstvenega varstva ali denarja za zdravila, konopljo ali opij uporabljalo proti bolečinam ali za lajšanje zelo različnih bolezenskih simptomov. Nekoč naj bi »sveti možje« v doživetjih, ki jih povzroča zaužitje hašiša, iskali tudi religiozni navdih in ekstazo. Šlo naj bi za *sufije*, ki so različna stanja zamaknjenosti poskušali doseči tudi z uživanjem hašiša. Gre za pripadnike asketske skupnosti v islamu, ki želi preprečiti razpad verskih vrednot (*Kdor pozna boga, ga ljubi. Kdor pozna svet, se mu odpove*). Mistična smer islama, ki so jo uvedli sufiji, je pozneje privedla do hudega konflikta s prevladujočo teologijo, vendar jo ponekod še vedno izvajajo.

Psihoaktivna učinkovitost pripravkov konoplje, ki jo iščejo uporabniki, je odvisna od različnih učinkovin v podvrstah konoplje in načina uporabe. Domnevajo, da v Afganistanu raste več deset, tudi sto vrst različnih rastlin. Iz njih pridelujejo psihoaktivno najučinkovitejšo smolo, imenovano hašiš. Manj učinkovito je posušeno listje in cvetovi te rastline. V zeleni (neposušeni) rastlini in semenih naj bi bilo zelo malo psihoaktivnih učinkovin.

Pri kajenju takoj nastopijo psihoaktivni učinki, zato je lažje določiti zeleni odmerek hašiša. Učinki hašiša, ki ga uporabniki pojedjo, pa nastopijo kasneje, odvisno od časa zaužitja zadnjega obroka. Zato je določanje pravega odmerka težje. Tudi psihoaktivni učinek je težje

predvidljiv. Glede na to, da se hašiš praviloma kadi obredno v skupini, je manj možnosti za predoziranje, in to nikoli ni smrtno. Zmerni odmerki hašiša pri večini uporabnikov povzročijo dobro počutje ter razigranost in smeh. Hašiš vpliva na občutenje in ga večinoma pozitivno okrepi. Povzroča pretirano dobro počutje in razpoloženje (evforijo). Poživlja družabnost. Prinaša občutke pomembnosti, brezskrbnosti in pozabo. Nekateri posamezniki (približno eden na deset uporabnikov) pa imajo lahko tudi travmatične duševne izkušnje. Spremenjeni občutki jih preveč preplavijo ali oslabijo, zablokirajo, da postanejo duševno zmedeni. Pri večjih odmerkih pa se razigranost lahko stopnjuje do vznesenosti ali pa v odmaknjeno sanjarjenje. Lahko pride do izbruhov neobvladljivega smeha in do nenavadnih motenj v slušnem, telesnem in vidnem zaznavanju ter motenj v doživljanju časa in prostora, kar je nekaterim uporabnikom prijetno, manjšini pa ne. Pri teh bolj občutljivih posameznikih so možne hujše oblike zmedenosti, zavrtosti, potrtosti ali strahu, ki pa večinoma izginejo po prespani noči. Učinki hašiša pri kajenju trajajo od 3 do 5 ur, pri zaužitju z jedjo pa tudi do 12, največ 24 ur. Pri kadilcih hašiša opazimo pordečene očesne veznice, suha usta, pospešen srčni utrip in pospešeno dihanje. Pri neizkušenih uporabnikih so značilne motnje v ravnotežju in splošna slabost po zaužitju. Za subjektivno doživljanje je lahko značilna vznesenost čustev vse do ekstaze. Za vedenje, ki ga opazimo, pa se lahko zgodi tako vznesenost besed kot molk, pasivnost in topost. Pri večjih odmerkih je izrazit uspavalen (narkotični) učinek, ki praviloma vodi v spanje z zelo živimi sanjami. Koncepta odvisnosti Afganistanci ne poznajo. Govorijo o dobrih in slabih navadah. Pri slednjih gre za vsakodnevno in pogosto rabo večjih odmerkov, tudi brez sodelovanja drugih. Ti uporabniki najdejo v hašiševem opoju veliko olajšanje, zato te izkušnje radi pogosto ponavljajo. Pri njih nastopijo tudi hujše duševne komplikacije s kronično utrujenostjo, spominskimi motnjami, otopelostjo in pasivizacijo.

Mnogi, zlasti revnejši Afganistanci, so hašiš uporabljali tudi za zdravilo. Domačini so ga priporočali pri bolečinah, glavobolu, krčih, bruhanju, kašlju, nespečnosti, revmatizmu ipd. Hašiš za zdravilne namene so jemali v hrani ali pijači. Vendar se je v tradicionalnem zdravilstvu bolj uporabljal opij. Uporaba konoplje v industrijske namene (za vrvi, tekstil ipd.) in njenih semen v prehranske namene ostaja neznana. Na podlagi dostopnih pričevanj ni bila razširjena.

Kako je konopljo zamenjal heroin

»Problem drog« ima več razsežnosti. V prvi vrsti gre za probleme farmakoloških značilnosti oz. vplivov rabe drog na psiho in telo. Na drugem mestu so moralni problemi. Tretji problem, nič manj pomemben od prvih dveh, pa je prohibicija nekaterih drog, ki ima politične, ekonomske in tudi moralne dimenzije. Poleg tega pa prohibicija ustvarja nove moralne, pravne, socialne in zdravstvene probleme.

Zadnji afganistanski kralj Mohammad Zahir Shah naj bi bil moder vladar, ki je poznal tudi te dimenzije »problema drog«. Deželi je omogočil razcvet in razvoj. Spretno je znal krmariti med geostrateškimi interesi Američanov in Rusov. Podpiral je pridelavo hašiša za izvoz. Kmetom je nudil vojaško zaščito in jih brezplačno zalagal z gnojili, da so v skladu s povpraševanjem Zahoda po afganistanskem hašišu povečali proizvodnjo. Kraljevo privatno letalo je hašiš redno vozilo v Italijo in drugam, na veliko ga je prodajal tudi Američanom. Tuji kriminalni karteli so kupovali tone afganistanskega hašiša in smolastega prahu ter iz njega proizvajali

»medeno olje«. To močno rafinirano olje jantarjeve barve, dva do trikrat psihoaktivno učinkovitejše od hašiša, so kriminalne mreže prodajale po ZDA in Evropi. Kralja je z nekrvavim pučem nasledil bratranec Daoud Khan. Ta se je usmeril bolj levo proti Sovjetski zvezi. Po odstranitvi kralja je začela ameriška vlada prikrito sabotirati cvetočo afganistansko industrijo hašiša. Leta 1973 je afganistanski konoplji »napovedala vojno«. Američani so afganistanski vladi plačali milijone dolarjev, da bi izkoreninila konopljo. Leta 1973 je postala zaradi pritiskov ZDA pridelava in prodaja hašiša uradno prepovedana. Prepovedi najprej ni nihče upošteval, saj je šlo za tradicionalno kmetijsko kulturo. Vlada je pričela uničevati polja s konopljo. Znesli so se izključno nad revnimi pridelovalci in tistimi, ki niso zmogli plačati podkupnine. Nekateri ljudje so se uprli, a plačali z življenjem. Namesto konoplje se zdaj širijo površine, zasejane z makom. Tudi opijski mak so kmetje tradicionalno vedno sejali, a ne na večjih površinah. Opij je bil namenjen zdravljenju. Danes mak zaradi zaslužkov izpodriva konopljo. Iz opija se proizvaja heroin, ki ima višjo ceno in se lažje tihotapi. Eden od Ahmadovih sorodnikov je povedal: »Heroin ne sodi v našo tradicijo.«

Polja opijskega maka

Danes sem si ogledal polja opijskega maka južno od Herata. Na »ekskurzijo« me je spremljal Ahmad in njegova dva brata. Temeljito sem bil poučen o pridelavi različnih vrst maka, pa tudi o učinku opija. Vir opija je posebna vrsta »uspavalnega maka«, ki jo gojijo v Afganistanu predvsem v provincah Helmand, Farah, Kandahar, Badghis, Nangarhar in Nimroz, torej predvsem v južnem, zahodnem in skrajno vzhodnem delu države. V osrednjih in severnih regijah je gojenje opijskega maka manj prisotno. Ena od posledic prepovedi hašiša in poskusov agresivnega izkoreninjenja afganistanske konoplje je bila preusmeritev v gojenje maka. Že leta 1974 sta proizvodnja in ponudba opija pomenili velik del črne ekonomije. Morda je bila že večja kot proizvodnja hašiša. Leta 1973 je vlada zaplenila ogromne količine hašiša in opija. Proizvodnjo so narekovale povpraševanje in visoke cene opija na svetovnem trgu. »Imamo veliko cenene in mobilne delovne sile, ki surovi opij prideluje tako, da narezujejo zelene makove glavice, takoj ko odpadejo cvetni listi.« je povedal Ahmad. Iz zelenih glavice priteče smolnata bela snov, ki na zraku kmalu potemni. Potem to črno, temno rjavo smolo ročno postrgajo z glavice in oblikujejo v pogače, težke od pol do enega kilograma. Takšen ročni postopek pridobivanja opija je seveda lahko ekonomičen le v deželi s poceni delovno silo. Poznamo številne podvrste te rastline, ki se razlikujejo tako po barvah cvetov kot po drugih fizičnih značilnostih (število in oblika cvetnih listov, vsebnost psihoaktivnih in drugih snovi itd.). Najbolj pogosto vrsto maka, ki raste na jugu države, imenujejo *vatani surgulaj*. Zraste do poldrugi meter visoko s cvetovi, ki so beli, roza ali rdeči, okrogli ali jajčasti, celorobi ali valoviti ter bolj ali manj narezani. Na dnu imajo lahko temno liso. Cvetovi imajo mnogo prašnikov z debelimi nitmi in z dolgimi modrozelenimi prašnicami. Korenina je vretenasta, precej obrasla z drobnimi koreninicami. Sorte z debelim semenom nosijo le po eno glavico vrh stebra. Število vej oziroma glavice je seveda odvisno tudi od rastišča in od gostote posevka. V vzhodnem delu države pa raste vrsta *bahrami baragaj*. Druge vrste so še *manani*, *jalalabadi*, *kudusi* itd. V vseh zelenih delih maka je mlečni psihoaktivni sok. Največ soka pa je v zelenih glavicah, t.i. makovnicah, ki so lahko sodčaste, stožčaste, oblaste, jajčaste ali bolj ploščate. Heroin ni naravna sestavina opijske smole, temveč nastane s posebno kemično obdelavo. Je petkrat bolj učinkovit kot morfin. Nevajenemu človeku je lahko smrtno nevarna že količina 0.02 g.

Glede učinkovanja kajenja opija je Ahmad povedal: »Tako po prvem dimu si evforičen in ‚privzdignjen‘. To je stanje prijetnega opoja s pomanjkanjem zanimanja za okolico. Ne čutiš bolečin. Ta stadij omame traja največ 5 do 15 minut. Če ga zaužiješ s hrano ali pijačo traja učinek dlje. Nato sledi nekakšen vmesni stadij, ko se ‚uravnaš‘. Na koncu se začneš počutiti normalnega, a zelo sproščenega. Nisi več opit. Zavest je jasna. To stanje lahko traja 3 do 6 ur. Opij lajša bolečine, pomaga pozabiti žalost in uspava. Zato je bil opij vedno del afganistanskega zeliščarstva. Večina kmečkih družin hrani vsaj nekaj opija doma za zdravstvene potrebe. Izkušnje o uporabi se prenašajo iz roda v rod. Večina ljudi zelo malo ve o tveganjih uporabe opija.«

Čaj in slovo

»Pravi« afganistanski čaj ima naslednje sestavine: mleko, zeleni kardamom, črni čaj in seveda sladkor, veliko sladkorja ali tudi medu. Pil sem ga povsod, kamor sem šel in navezal stik z domačini, na vasi ali v mestu. Na podeželju so domačini gostom s čajem pogosto ponudili tudi lokalni hašiš.

Z Ahmadom sva se dogovorila, da se ponovno srečava čez nekaj dni. Bil sem mu zelo hvaležen za vse gostoljubje in pripravljenost, da sem lahko že takoj na začetku potovanja dodobra potešil svojo raziskovalno radovednost o afganistanskih drogah. V dar mi je prinesel nekaj granatnih jabolk v velikosti naših melon, ki so bila tudi bolj rdeča in sočna, kot sem jih poznal. V lokalni restavraciji sva naročila še nekaj tipične hrane in popila čaj. Jedla sva odličen *pilaf* (riž s pekočo omako) in ovčji *kebab* na žaru ter *naan*, še topel iz peči in posut s sezamovimi semeni. Za posladek pa še dinje in granatna jabolka. In nič hašiša, saj je bilo pokušanja že dovolj! Naslednji dan sem zapustil Herat. Poslovil sem se od Ahmada, ki mi je prijazno dal še naslov starejšega brata v Kabulu, ki je delal za afganistansko vlado.

230

V dnevnik na avtobusu za Kandahar sem pripisal: *Herat - Kandahar, 575 km*. Na avtobusni postaji v Kandaharju sem zadremal. Ko sem se zbudil, sem skoraj zamudil prašni lokalni minibus, ki je že speljeval za Kabul. Nekje, sredi vožnje, sem zgrožen ugotovil, da sem v Kandaharju pozabil svoj ruski fotoaparatus v usnjenem etuiju, skupaj z dragocenimi že posnetimi filmi. Na minibusu za Kabul sem v dnevnik zapisal: *shit happens* in še *dobro, da imam tebe*, ter dodal *Kandahar-Kabul, 460 km*.

Prihod v Kabul

Po naporni celodnevni vožnji iz Herata, nočitvi v Kandaharju in še enodnevni vožnji z minibusom sem prispel v glavno mesto Kabul, obkrožen z zasneženim gorovjem Hindukuš. Veliko Evropejcev na avtobusu je bilo bolnih, s hudimi prebavnimi motnjami. Še vedno jezen na vse, ker sem izgubil sicer cenen fotoaparatus, a z vsemi dragocenimi črno-belimi posnetki, sem se nastanil v Peace hotelu, ki je stal nasproti bolj slavnega Sigí's hotela na ulici Chicken Street. To je bila ulica, kjer so se v popotniških hotelčkih zbirali zahodni popotniki, izmenjavali informacije in izkušnje s potovanjem in uživali v eksotiki restavracij z afganistansko, drugo vzhodnjaško, a tudi evropsko hrano (lahko si naročil ogromen *Wienerschnitzel* s *frenchfries* ter odličen *german apple strudel*). Trgovine v turističnem delu Kabula so bile

dobro založene z afganistanskimi preprogami in *afganiji*, jaknami z značilnimi vezeninami iz ovčjega ali kozjega kožuha, ter tradicionalnimi bombažnimi oblačili z vezeninami, starimi kovanci, orožjem, nakitom iz dragih in poldragih kamnov, kot so modri lapis lazuli, rdeči rubin, brezbarvni, rožnati, zeleni, modri ali črno rjavi turmalin. Ogledoval sem si tudi stare in nove fotoaparate in v dnevnik pripisal, da »ljudi pridobimo z zahvaljevanjem in ne s pritoževanjem.«

Naslednji dan sem obiskal živinski sejem. Kmetje so prodajali ovce, koze, osle, mule, konje, krave, bivole in kamele. Živinoreja daje ljudem meso in mlečne izdelke pa tudi kože za usnje. Imajo ovce pasme *karakul*. Gojijo jih izključno zaradi njihove kože oz. kožuhov, ki se dobro prodajajo na dražbah po vsem svetu. Krzno dosega visoko ceno. Pridelajo tudi veliko kakovostne volne za izvoz in domačo izdelavo preprog.

Na službenem naslovu sem pustil sporočilo za Ahmadovega starejšega brata. Čez dva dni sem se z njim srečal v restavraciji Sigi's. Brat je bil očitno že predhodno obveščen o namenu mojega obiska. Študiral je v Moskvi, a med mojim bivanjem v Kabulu je bil visoki uradnik v vladi, ki je »vajeti« prevzela s pučem leta 1973. Pogovarjala sva se o »problemu drog« in »hipijev«, ki zaradi poceni omame množično oblegajo Afganistan, ter o politiki afganistanske vlade do hašiša in opija.

Hipiji in afganistanske droge

Imel sem srečo, da sem spoznal dobrega poznavalca afganistanskih drog, ki je odlično govoril angleško. Ahmadov starejši brat ni ovinkaril in je kot razlog »problematike drog« navedel povpraševanje Zahoda po njih. Povedal sem mu, da sem študent medicine, ki proučuje navade uporabe drog, in da ga prosim, če mi dovoli, da sproti zapisujem v dnevnik, kar bo povedal. Njegovo pričevanje povzemam iz zapisov: »Hipiji so postali nadloga«. So razpuščeni, dolgolasi, brezciljni, brezsrarni, amoralni. Cele dneve samo kadijo hašiš. Se razuzdano vedejo. Ne poznajo vrednot in sramu. Vlada glede tega zaniža, ker dobiva posojila iz Amerike in Rusije in potrebuje mednarodni denar za izboljšanje domačih ekonomskih razmer. Naši ljudje so vedno znali živeti s hašišem in opijem. Mnogi kadijo hašiš zaradi druženja. Pri nas je to reguliran ritual, ki se prenaša s starejših na mlajše. Ker naša vera alkohol strogo prepoveduje, uporabljajo ljudje hašiš. Nekateri kljub temu proizvajajo alkohol naskrivaj iz grozdja in sadja. To se imenuje *taara* in je strogo prepovedano. »Dobra navada« kajenja hašiša je, da ga odgovorni možje kadijo kot ritual, ob posebnih prilikah, ko praznujejo, ko so na obisku gostje. Seveda imamo tudi svoje »hipije«, ki ne spoštujejo tradicionalnih okvirov in kadijo neodgovorno, neomejeno, vsak dan, ves čas. Postanejo duševno zmedeni in zanemarjajo svoje obveznosti. Socialno in finančno propadajo. Zanemarjajo svoje družine. Imenujemo jih *čarsije*, a jih je malo. *Čarsi* je slabšalni izraz za človeka, ki ima slabe navade, krši moralo in ni nič prida. *Čarsi* sramoti svojo družino. Kadijo naskrivaj in tudi kradejo, da bi prišli do šiša. V naši kulturi zelo obsojamo tiste, ki sramotijo vero in družino in se ne držijo tradicije. Želimo narediti življenje obvladljivo. Tam, kjer ni zdravnikov in zdravil, si ljudje pomagajo tudi z opijem. Nekateri neizobraženi starši dajejo opij tudi svojim otrokom. Če otrok joka, mu dajo opij. Če ne spi, mu dajo opij. Če kašlja, mu dajo opij. Če ima drisko, mu dajo opij. To ni dobro. Opij kadijo nekateri ljudje iz bogatih slojev, ki si to lahko privoščijo. Količina, ki jo v enem dnevu lahko pokadi redni uživalec opija, se imenuje *tule* ali *tuli*. To je mera, ki se uporablja za tehtanje opija in znaša približno 10 g ali malo več. *Majun* je pripravek oz. mešanica hašiša s

hrano ali pijačo. *Madak* pa je pripravek koščka (tabletk) opija, narejen s pomočjo vode, riža in / ali ovsenih luščin, in se uporablja izključno v zdravilne namene. Preprosti ljudje vsako bolezen označijo za toplo ali za hladno. *Madak* pomaga vzpostaviti ravnotežje. Pomaga pri bolečinah, glavobolu, kašlju, prebavnih motnjah. *Šiša* je ime za močan hašiš, tudi za močan opij, ki ga nekateri imenujejo *ašk*. Beseda *ašk* pomeni tudi solze ali žalost. *Šiša* pa je tudi ime za vodno pipo. Zelo potenten hašiš se imenuje tudi *širak* ali *mazari* ali *šarif*. Pridelujejo ga na področju regije Balkh, v okolici glavnega mesta Mazar-i Šarif. Tradicionalna mera za hašiš in opij je *puri*, to je pogača hašiša ali opija, ki tehta od pol do enega kilograma. Večja mera droge se imenuje *maan*, ki je približno 4,5 kg ali pa tudi *kaltar*, ki znaša 7 kg. Vendar se naša vlada na veliko osredotoča na preganjanje trgovine s hašišem in opijem takrat ko gre za *karvar* (100 kg in več). Tihotapljenje poteka s karavanami kamel in mul skozi težko dostopna področja. Tam ima naša policija malo vpliva. Hindukuš na severovzhodu doseže 7500 m. Čez gore potekajo *kotali* (visoki gorski prelazi), ki so ključni za promet karavan z drogami. Pridelava opija za izvoz je vsako leto večja zaradi velikega povpraševanja Zahoda. Pri nas je v policiji in v pravosodju premalo izobraženih ljudi, ki bi tihotapljenje lahko preprečili. Vse večji problem v državi pa so hipiji, ki se ves čas drogirajo in nedostojno vedejo, ker ne upoštevajo naših vrednot, ne spoštujejo vere in afganistanske kulture. »Problem drog« v Afganistan prihaja iz Amerike in Evrope.«

Epilog: Jugoslavija, 1974-75

232

Po vrnitvi domov sem se lotil pisanja eseja o afganistanskih drogah, ki pa ga nisem nikoli objavil. V tem nedokončanem tekstu hvalim prijazen in gostoljuben svet in ljudi, v katerem se popotnik in raziskovalec z odprtimi očmi in srcem dobro in varno počuti ter lahko veliko nauči. Spoznal sem številne nadpovprečno dobrosrčne in iskrene ljudi. Ljudi, ki imajo še vedno posebno mesto v mojem srcu. Srečanja s prijaznimi in gostoljubnimi posamezniki so se začela s pitjem čaja, nadaljevala s tradicionalnim kajenjem hašiša ter praviloma končala z izmenjavo naslovov in obljubo prijateljstva. Z Ahmadom sem si občasno dopisoval še dve leti, a sem stike z njim izgubil še pred rusko okupacijo Afganistana leta 1979. Potem je dopisovanje z Ahmadom in Afganistanom zamenjalo dopisovanje z drugimi znanci in državami z novih potovanj. Leta 1974 sem imel srečo, da sem po naključju spoznal prave ljudi, ki so me ogromno naučili o afganistanski kulturi in tradicijskih vzorcih rabe hašiša in opija, kar je bil tudi eden ključnih razlogov za moja potovanja v to daljno državo, strokovno zanimanje in za vso nadaljnjo poklicno pot. Spoznal sem, da ima uporaba konoplje oz. hašiša v deželi, kjer se je tradicionalno uporabljala več sto, morda tisoč let, drugačne značilnosti kot na Zahodu, kjer se je širila predvsem zloraba med odraščajočo mladino. V Afganistanu je veliko odraslih posegalo po hašišu občasno in nadzorovano (»znotraj trdnih, tradicionalno določenih okvirov«), tako kot pri nas večina ljudi občasno in zmerno pije alkohol. Pri tem je imela pomembno vlogo vera, ki je strogo prepovedovala omamljanje, namenjeno le intoksikaciji oz. drogiranju s psihoaktivnimi proizvodi. Ni pa nasprotovala uporabi hašiša ali opija v ljudskem zdravilstvu in medicini. Zbral sem veliko raznovrstnih informacij o pridelavi, proizvodnji in uporabi dveh psihoaktivnih rastlin, ki jih kaže preučevati v kulturnem kontekstu njunega izvora.

Medkulturni pristop je nepogrešljiv za razumevanje epidemioloških karakteristik uporabe psihoaktivnih rastlin v določenih državah oz. kulturah. Služi nam za razumevanje smotra in

medkulturnih razlik v njihovi uporabi. Uporabo proizvodov iz opijskega maka v medicini, ne pa tudi v tradicionalnem zdravilstvu, priznavajo tudi mednarodne konvencije. Konvencije pa popolnoma zanikajo uporabo hašiša in drugih proizvodov iz konoplje v zdravilne in medicinske namene. Skrbeti bi nas morali poskusi izkoreninjenja nasadov konoplje in kulture hašiša v Afganistanu. Gre za zavračanje tradicionalnih drog. S stališča politike so določene droge in duhovne ter religiozne prakse podoben problem.

Ko bo učinkovanje konoplje bolje raziskano, bo imela ta zdravilna rastlina, ki je bila izbrana za »drogo«, lahko velike potenciale v farmaciji in medicini. Vendar so v ozadju mednarodni politični pritiski in pogojevanje ZDA in nekaterih evropskih držav, da Afganistan dobi ekonomsko pomoč, le če pristane na uničevanje te poljedelske kulture. Slaboumni so poskusi izkoreninjenja zdravilne rastline, ki so jo na tem ozemlju tradicionalno pridelovali in uporabljali že stoletja, tudi v zdravilne namene. Zaradi ekonomske nerazvitosti spodbujata prepoved in represivna politika k ustanavljanju kriminalnih organizacij s finančno in politično močjo ter bohotenje korupcije. Po Ahmadovem pisanju pred mnogimi leti so bili številni poskusi izkoreninjenja teh psihoaktivnih rastlin samo navidezni (*nemayesh*), saj se lokalna policija, ki je »uničevala« nasade, ni želela zameriti svojim ljudem.

Naj končam z nekaj stavki, ki sem jih zapisal ob vrnitvi domov: »Ljudje so revni, a imajo globoko vero v najvišje dobro. Težko življenje sprejemajo z dostojanstvenim nasmehom. Prav ti preprosti, prijazni in pošteni ljudje, ki radi občasno kadijo šišo, so naredili moje potovanje in raziskovanje bogatejše in nepozabno...«

Zadnji komentar: dopisan januarja 2015

233

Premalo ljudi ve, da je bil Afganistan pred rusko in ameriško-evropsko okupacijo prijazna in cvetoča dežela z napredno in miroljubno politiko. V letih 1973 in 1974 afganistanska družba ni bila kruta in neusmiljena, kot jo danes slikajo nekateri mediji, ki pišejo o tem, kako Afganistanci odkrito sovražijo Zahod in njegove običaje. Ko je slovenska vlada v Afganistan poslala svoje vojake, se s tem ni mogel strinjati velik del državljanov Slovenije, ki smo bili sočutni s prebivalci Afganistana, ki so jih po 11. septembru 2001 bombardirale in napadle vojaške sile ZDA in drugih zahodnih držav. Vendar smo se vdali, ker nam je manjkalo poguma, da bi protestirali in glasno povedali svoje mnenje o tej vojni. Z obžalovanjem sedaj mislim na ta strah in mi je žal, da sem bil tiho in nisem izrazil nestrinjanja s takšno politiko NATA in moje države, ki je prizadela številne nedolžne Afganistance. Nisem bil boljši kot slovenski vojak, napoten v okviru NATO-ve misije v Herat.

Pogosto se vprašam, ali so Ahmad in njegovi sploh preživeli vse te vojne strahote. Ali je bil morda kdo med begunci, ki ima moj domači jugoslovanski naslov, ki smo jim evropske države odrekle gostoljubje? Ali politiki smejo uresničevati vse, kar zmorejo, brez zadržkov? Ali se vplivni svetovni politiki in voditelji sploh zavedajo problemov, ki jih povzročajo prebivalcem Afganistana in marsikomu drugod s svojimi neodgovornimi dejanji? Ali odgovorne politike skrbi, ker je vojna, ki so jo začeli v Afganistanu, terjala več deset tisoč nedolžnih žrtev med civilnim prebivalstvom v tej državi? Množice po vsem svetu so bile proti vojni v Afganistanu, a se je kljub temu zgodila in povzročila uničenje ter na milijone Afganistancev pregnala z njihovih domov. Prohibicija afganistanskih drog je postala bolj škodljiva kot uporaba drog

samih. Orwellovstvo sočasnih uradniških in politično-vojaških združb ogroža javno zdravje ter širi bolezen in smrt med prebivalci. Tega vplivni politiki in mednarodne institucije, ki oblikujejo politiko do drog v tej državi, ne priznajo. Oblastna elita je brezčutna in ne kaže nikakršnih znakov, da bi jo to skrbelo. Tudi zato ta zapis posvečam vsem poštenim, trpečim in neupogljivim Afganistancem in se jim na ta način globoko opravičujem.